Feminismus není nadávka

18.7.2023 - Milena Lenderová | Univerzita Pardubice

Co si psaly do deníčků ženy v 19. století a proč lidé vnímají negativně feminismus?

Historička Milena Lenderová z Fakulty filozofické se zabývá dějinami žen a otázkami rovnosti pohlaví. Říká: I dnes přetrvává názor, že doménou ženy je domácnost.

Věnujete se 19. století. Jak tehdy ženy žily?

Celé 19. století je poměrně dlouhé období. Situace na jeho začátku byla pro ženy zcela nesrovnatelná s tou na konci století. Ženy během sta let ušly kus cesty. Od začátku století, kdy se ještě zpochybňovalo právo žen na jakékoli vzdělání a vůbec potřeba ženského vzdělání, až k dívčímu gymnáziu a ženám na univerzitě.

Co tomuto pokroku pomohlo?

Paradoxem je, že ženskou emancipaci vždy posouvá nějaký problém. Může to být třeba krize nebo válečný konflikt. V tomto případě to byla prusko-rakouská válka v roce 1866, která byla lidskou a demografickou tragédií. Najednou se objevila spousta žen – vdov, které měly živit rodinu, ale vlastně nic neuměly, a mnoho dívek, které marně hledaly ženicha. Zatímco na začátku 60. let byly jen vyšší dívčí školy, poté se objevily i kurzy ženského výrobního spolku, které cílily na ženskou kvalifikaci. V roce 1870 se dokonce otevřela první střední škola pro dívky s maturitou, kterou byl učitelský ústav.

Podrobně jste zkoumala deníky mladých žen a dívek. Co v nich bylo zajímavého?

Byla to určitá autostylizace. Máme představu, že deníky jsou skutečně upřímné. Z rukopisů je zřejmé, že pisatelka vždy psala pro někoho, kdo její text možná bude někdy číst. Protože jsem se zajímala o dějiny sexuality, hledala jsem v denících informace k tomuto tématu. Ty tam ale téměř nebyly. A když jsme se zabývali dějinami porodnictví, bylo to podobné. Eva Vrchlická například do deníku napsala pouze: „Dnes ráno jsem dostala děvčátko.“

Co si tedy ženy zaznamenávaly?

Ženské deníky nahlížejí realitu zezdola. Dozvíte se v nich, co dělaly, co si oblékaly, jaké měly kamarádky a další každodennosti.

Bylo tehdy běžné vést si deník?

Ve vzdělaném prostředí si děti zhruba od 12 let psát deník dokonce musely. Na začátku zpovědního věku dostaly sešitek a pod dozorem rodičů nebo vychovatelky začaly psát. Dívky byly vytrvalejší, ale jejich zpověď zpravidla končila s narozením prvního dítěte. Našli jsme v nich tedy spíš dívčí starosti. Bylo výjimkou, že některou z dívek zajímala politika, a dokonce o tom napsala, takže jako pramen k reflexi politického dění v českých zemích tyto deníky určitě neslouží.

Proč si děti musely psát deníky?

Byly vedeny k zodpovědnosti a k sebereflexi. Nyní vyšel třetí díl deníku Marie Červinkové-Riegrové, vnučky Františka Palackého, která si ho psala od 11 let. Vydaly se pouze části deníku z dospělosti, kdy byla jakousi sekretářkou svého otce, zakladatele české politiky Františka Ladislava Riegra. Máme ale k dispozici i rukopisy z jejího útlejšího věku, které jsou roztomilé tím, že v nich každý

večer zpytuje, zda byla hodná a zda se chovala, jak se od ní očekává. Najdeme tam třeba, že se trochu poprala s bratrem nebo že nebyla hodná a myslela na špatné věci. Děti z těchto rodin byly vedeny k tomu, aby uvažovaly, co ten den dělaly a zda to bylo ve shodě s normou, která ve vzdělaných a zámožných kruzích panovala. Postupem času ale dozor trochu pominul, a tak můžeme v denících najít i zajímavější věci, které jsou vybočením z té normy. Přestože v 19. století byly děti ukázněnější, jsou v zápiscích zmínky typu: „dnes jsme si s kamarádkou zakouřily," „daly jsme si pivo," „počmáraly jsme lavice."

Čím byla tehdy žena pro muže?

Spíš se podívejme na to, čím byl muž pro ženu. Znamenal pro ni ekonomické zajištění. Tehdy měly ženy přístup na trh práce téměř nulový. Některé z nich byly dělnice, ale po provdání práci opouštěly. Jakmile měly děti, byly z nich posluhovačky, pradleny a podobně. Kvalifikovaná ženská profese až do poslední čtvrtiny 19. století neexistovala, snad až na soukromou učitelku či vychovatelku. Dívky byly vychovávány k tomu, aby byly dobrými manželkami. Jejich povinností bylo zajistit zázemí rodiny. Starat se o to, aby členové rodiny žili v čistotě, najedli se, aby doma bylo teplo, aby děti byly vychované. To byla záležitost hlavně matky, otec byl jen takovým ramenem spravedlnosti. V této době bylo rozhodně pro ženu důležitější se vdát než pro muže se oženit.

Takže manželství nebyla založena na lásce?

Velmi záleží na sociálním prostředí. Panovnická manželství byla záležitostí politiky. Hlavním zřetelem byla politická výhoda, aliance a podobně. Ve šlechtických vrstvách fungoval spíš majetek. Snahou bylo ho pospojovat nebo rozšířit. V zámožnějších středních vrstvách to bylo zajímavé. Muž, který dokončil práva, hledal přiměřeně zámožnou nevěstu, za jejíž věno by si mohl otevřít advokátní kancelář. Lékař zase takovou, za jejíž věno by si mohl otevřít ordinaci. Ekonomický zřetel tam byl velmi silný. Ale v průběhu 19. století už vzájemná náklonnost, cit a láska začínají získávat prostor.

Čemu se ženy věnovaly ve volném čase?

Ony moc volného času neměly. Říkalo se, že zahálka vede k neřesti, takže měly být pořád užitečné. Přestože rodina měla zpravidla služebnou, žena měla volný čas strávit něčím, co je prospěšné, například charitativní činností. Manželka již zmíněného F. L. Riegra neustále pletla punčošky pro chudé děti, organizovala mateřské školky a jesle, péči o chudé ženy a kojence. Volný čas se v ženském světě objevil až později, ženy ho měly věnovat četbě nebo psaní deníků.

Říkalo se, že žena je dcera, sestra, matka, družka a pouhý přívěšek lidské rasy. Co to znamená?

Žena neměla právní subjektivitu, vždy za ni zodpovídal nějaký muž. Nejdříve otec, a když se vdala, pak manžel. Bylo to jasně dáno rakouským občanským zákoníkem z roku 1811. Žena neměla právo rozhodovat o dětech, které porodila, v podstatě ani o majetku, který přinesla do rodiny. Až do začátku První republiky neměla volební právo. V našem prostředí byla a dosud je navíc posesivita daná koncovkou –ová, což znamená, že jste vždy něčí. Proto jsem si například nechala své jméno. Nevadilo mi být dcerou svého otce, ale už bych nechtěla být majetkem svého manžela.

Takže vám nevadí, když si ženy tuto koncovku ke jménu nedávají?

Nevadí mi to. I když to v českém prostředí působí trochu rušivě. Mně spíše strašlivě vadí přechylování cizích ženských příjmení. To mi přijde jako porušení autonomie nositelky. Co jí je do specifik českého jazyka? Úplně rostu, když někdo řekne třeba Madeleine Albrightová. Ona se takto přece nejmenovala.

Žijeme v zemi, která byla jednou z prvních zemí, které uzákonily rovnost pohlaví. Jak si vedeme dnes?

Řekla bych, že máme stále málo žen v politice. Tím nechci říkat, že jsem zastáncem kvót. V politice by měly rozhodovat schopnosti, znalosti a rozhled. Když se ale podíváme na současné mužské politiky, zjistíme, že to tak rozhodně nefunguje. A nevím, jestli by tomu pomohly kvóty. Od listopadu 1989 bylo jen žalostně málo výrazných českých političek, za kterými zůstalo něco, co nám vyvstane v paměti, jakmile se řekne jejich jméno. To je ale dané tím, že tu stále přetrvává přesvědčení, že ženským světem je domácnost. Přitom, když se podíváme na skandinávské země, tak tam ženy v politice, třeba premiérky a prezidentky, fungují dobře.

Rovnost můžu a žen je i jednou z priorit českého předsednictví Radě EU. Je správně, že se toto téma stále otevírá?

Je dobře, že se o tom mluví. Ale už od roku 1920 máme v Ústavě, že neexistují žádné výhody pohlaví, ani rodu. Už za První republiky to moc nefungovalo, přestože byl prezidentem velký feminista T. G. Masaryk, který se teoretickým otázkám feminismu věnoval už v posledních desetiletích 19. století. O úplné rovnosti se stále mluvit nedá. Máme v sobě neustále dědictví komunismu, že jsme si všichni rovni, ale fakticky tomu tak není. Tehdy byla žena muži rovna v tom, že mohla osm hodin pracovat a pak ještě osm hodin řádit v domácnosti. Představa, že domácnost je doménou ženy, tu pořád přetrvává. Objevuje se navíc i v politice, například ve výrocích některých politiků. Bohužel si nejsem jistá, jestli současná vláda bere toto téma dostatečně vážně.

Je slovo feminismus v českém prostředí už chápáno správně?

Ne, pořád je to spíše nadávka. Když jsem vydala první knížku K hříchu i k modlitbě, která byla o ženách v 19. století, tři renomovaní historici mi říkali, jak je to pěkné a že je vidět, že nejsem feministka. Já ale feministka jsem. To slovo má u nás stále přídech hanlivosti. Základní myšlenkou, která se rozvíjí už od francouzské revoluce, je, že muži a ženy jsou si rovni. To není nic proti ničemu. Feministky muže hubit nechtějí. Možná je chtějí jen vyhnat z kanape a od televize a tím je upozornit, že péče o rodinu a domácnost je také jejich věcí, ale žádné distopické představy o nadvládě žen nemají. Lidé pořád nemají jasno, protože podléhají jednoduchým informacím.

Brněnská primátorka řekla, že rozhodně není feministkou, protože je ráda, když jí muž podrží dveře, zaplatí kafe a pomůže jí do kabátu. Je to správně?

Vůbec to spolu nesouvisí. Tyto situace jsou záležitostí etikety, ne feminismu. Nejen Češi mají problém s feminismem, a ještě větší problém s etiketou, protože se často opravdu neumějí chovat. Masaryk řekl: „Muži a ženy jsou si zcela rovni, pouze rozdíl fyzický budiž je uznáván.“Biologické pohlaví pořád hraje roli, ženy jsou přeci jen fyzicky slabší. Otevírání a přidržení dveří má kořeny v dobách, kdy byly dveře opravdu těžké. Na naší fakultě máme dnes těžké bezpečnostní dveře, se kterými někdy zápasím. Dát někomu přednost je také otázka bezpečnosti. Pouštíme jako prvního staršího člověka a ženu, abychom se ve dveřích nepotloukli. Etiketa má racionální kořeny. Češi ji, navzdory vynikajícímu panu Špačkovi, ale neznají. Neznají feminismus, ani etiketu a pak pouští do světa takové nesmysly.

Jaké jsou tedy cíle feminismu?

Rovnost obou pohlaví. A to nejen rovnost v legislativě, ale také rovnost, která je respektovaná. Je to záležitostí výchovy, četby, médií a televize. S vnoučaty občas sleduju ČT Déčko a řekla bych, že tam to začínají dělat dobře, protože se do popředí dostávají i holčičky. Ne vždy je tím šikovným, energickým a vynalézavým dítětem jen chlapec. Tak to přece v životě je. Pokud toto budou lidé

respektovat, rovnost pohlaví bude fungovat. Když to nerespektují, nepomohou žádné další vyhlášky, předpisy a podobně. Už přes sto let máme rovnost obou pohlaví v ústavě.

Podívejme se ještě na sexuální obtěžování. Jedna politička řekla, že je to přirozená věc, kterou dělali už naši předkové, a kdyby se takto nechovali, my tu vlastně vůbec nejsme…

Kdysi bylo přirozenou věcí smrkat takzvaně po pansku, což znamená na zem. Bylo přirozené se moc nemýt, jíst rukama a fatalisticky přijímat úmrtí vlastních dětí. Pokud bylo sexuální obtěžovaní v minulosti přirozená věc, společnost se už poněkud zkultivovala. Myjeme se, smrkáme do kapesníku, a neměli bychom být ani sexuálně obtěžováni. Otázka ale je, co je sexuální obtěžování. Pokud za to někdo považuje pouhé otevření dveří, tak je něco špatně. Otevření dveří není plácnutí přes zadek. Ale to inteligentní člověk, myslím, chápe.

Co byste popřála ženám?

Myslím, že každý člověk se smyslem pro spravedlnost si přeje, aby skončila válka. A aby ruští váleční zločinci stanuli před Mezinárodním soudem pro lidská práva. A to bych přála nejen ženám, ale všem.

Tento text najdete v exkluzivním vydání časopisu Univerzity Pardubice MY UPCE, v tištěné i on-line podobě.

https://www.upce.cz/feminismus-neni-nadavka